

خلاصه کتاب آموزه‌های روانشناسی در قرآن

نویسنده: دکتر ابراهیم نیک صفت / ناشر: پیام نور / ۱۴۰۴

فصل اول: کلیات

■ روان‌شناسی و قرآن

✓ روان که همان ترجمه سایک در روان‌شناسی است، در لغت به معنای روح، نفس و روان ترجمه و تعریف شده است.

✓ تعریف اصطلاحی روان‌شناسی با گذشت زمان دستخوش تغییر شده است:

۱. مرحله اول: روان‌شناسی به عنوان شناخت روح و یا علم النفس.

۲. مرحله دوم: روان‌شناسی به عنوان علم ذهن و فرایندهای ذهنی.

۳. مرحله سوم: روان‌شناسی به عنوان علم هشیاری و آگاهی و در نهایت به عنوان علم رفتار (آکارول).

✓ تعریف نوین روان‌شناسی: علمی تجربی است که بر مبنای اصول و روش‌های علمی، به تبیین و توصیف فرایندهای درونی (رویدادهای ذهنی، افکار، خاطرات) و فرایندهای بیرونی و رفتاری که قابل مشاهده عینی هستند، می‌پردازد.

✓ اختلاف نظر اصلی در روان‌شناسی بر سر معنای روان است:

مادی‌گرایان (رفتارگرایان): فرایندهای ذهنی درونی را مادی (درون‌نگری وونت) می‌دانند.

برخی دیگر: ساختار ذهنی (ساخت‌گرایی تیچنر).

زیست‌شناختی: فرایندهای زیستی-عصبی.

رفتارگرایی: رفتار قابل مشاهده.

روان‌تحلیلی: سایه‌های ضمیر ناهشیار.

شناخت‌گرایی: فرایندهای عالی ذهن.

انسان‌گرایی: انگیزه‌های عالی شکوفاشده.

✓ قرآن کلام مکتوب و حقیقت مکتوم خداست و راهنمایی است که راه را نشان می‌دهد.

✓ ظاهر قرآن، حکم و دستور خداست و باطنش علم مکنون خداوند متعال.

✓ در دیدگاه قرآن، خلقت وجودی انسان دارای معنای خاص خود بوده و به بخش مهمی از آن حقیقت وجودی انسان اشاره دارند (مانند روح).

✓ واژه‌های قرآن برای حقیقت انسانی: نفس، قلب و روح.

✓ انشای خلقت دیگر در انسان، در آیات دیگر با تعبیر مختلفی مطرح شده است:

دمیده شدن روح در بدن. / فطرت. / نفس. / قلب.

■ روان‌شناسی دین

✓ ویلهلم وونت (بنیان‌گذار روان‌شناسی تجربی): احساسی که از این احساس که دنیای ما، بخشی از دنیای بزرگ‌تر و فوق‌طبیعی است که در آن، اهداف والاتر تلاش انسانی به ثمر می‌نشینند و تحقق می‌یابد.

✓ ویلیام جیمز: احساسات، اعمال و تجربیات هریک از افراد بشر در خلوت خودشان دانسته و در تعریف دین می‌گوید: دین عبارت است از حس شورمندانه حمایت دیدن است.

✓ هالمی و آرگیل: منظومه‌ای از اعتقاد به قدرت خدایی یا فوق‌بشری است، که با عبادات یا آیین‌هایی، مردم را به‌سوی چنین قدرتی فرامی‌خواند.

✓ روان‌شناسی دین: یکی از گرایش‌ها و رشته‌های فرعی روان‌شناسی است، به مطالعه علمی دین از منظر روان‌شناختی می‌پردازد.

✓ تاولس: مطالعه روان‌شناختی درباره دین، در صدد درک رفتار دینی، از راه به‌کار بستن اصول روان‌شناختی است.

✓ کالینز: درباره تعریف روان‌شناسی دین می‌گوید: روان‌شناسی دین نه تنها رفتار دینی، بلکه نگرش‌ها، ارزش‌ها، تجربه‌های افرادی را بررسی می‌کند که به‌وجود و تأثیر خداوند یا دیگر نیروهای ماوراء طبیعی باور دارند.

■ دستاوردهای روان‌شناسی دین

✓ پالوتزیان: روان‌شناسی دین، گستره‌ای است که به مطالعه باورها و اعمال دینی از دید روان‌شناختی می‌پردازد.

✓ زیمل: بزرگ‌ترین دستاورد دین، ترکیب ایده‌ها و علاقه‌های انسانی است که وقتی باهم جمع می‌شوند، به‌صورت مفاهیم یگانه درمی‌آیند (ایجاد ثبات و امنیت).

✓ وزبر: دین پاسخی به دشواری‌ها و بی‌عدالتی‌های زندگی است و می‌کوشد تا این ناکامی‌ها را توجیه کند و معنایی برای رنج‌ها فراهم سازد.

✓ همیلتون: دین می‌تواند خصلت به ظاهر خودسرانه جهان را معنی‌دار و نظام‌مند کند.

✓ هیرشی: تفاوت افراد از لحاظ میزان قبول ارزش‌ها و هنجارهای جامعه به میزان پیوستگی افراد با نظام اجتماعی بستگی دارد و چهار عامل اصلی دارد:

۱. داشتن تعلق خاطر: نسبت به اشخاص، سازمان‌ها و نهادها.

۲. تعهد: اعضای جامعه در دست‌یازیدن به اهدافی چون تحصیل و مانند آنکه برای آن‌ها سرمایه‌گذاری کرده‌اند.

۳. درگیری: درگیری در زندگی روزمره به وقت زیادی نیاز دارد و خود باعث محدود شدن رفتار می‌شود.

۴. اعتقاد: میزان اعتقاد افراد با توجه به هنجارهای اجتماعی و رعایت قوانین، متفاوت است.

✓ فرانک: دین با ایجاد مفاهیم اخلاقی مشترک میان انسان‌ها، به هنجارها معنا می‌دهد و به آن‌ها انسجام می‌بخشد.

■ آموزه‌های دین در قرآن

✓ دین در لغت: حکم و قضا، جزا و حساب، قانون، طاعت و بندگی، تسلیم و انقیاد.

✓ تعریف اصطلاحی (راغب): دین، به‌شیوه زندگی کردن اشاره دارد که از طرف خداوند برای هدایت بشر در سه زمینه اعتقادی، اخلاقی و فقهی دستوراتی را صادر کرده است.

✓ طباطبایی: مجموعه‌ای از معارف مربوط به مبدأ و معاد و قوانین اجتماعی، از عبادات و معاملات که از طریق وحی و نبوت به بشر رسیده است.

✓ آیت‌الله جوادی آملی: دین، عبارت است از مجموع عقاید، اخلاق، قوانین و مقرراتی که برای اداره امور جامعه انسانی و پرورش انسان‌ها می‌باشد (گاهی حق و گاهی باطل).

✓ واژه دین با مشتقاتش، در بیش از یک‌صد آیه از قرآن کریم به کار برده شده است.

■ ویژگی‌های دین در قرآن

✓ مفهوم عام اعتقادی برای انسان است که هر نوع باور یا اعتقاد فکری را شامل می‌گردد (اعم از مادی یا غیرمادی، حق یا باطل).

✓ آیه «لَكُمْ دِينُكُمْ وَلِيَ دِينِ» (کافرون: ۶) صراحتاً بیان می‌دارد که خداوند متعال، عقاید باطل کافران را نیز به‌عنوان دین آن‌ها معرفی کرده است.

✓ دین به‌عنوان دین او محسوب می‌گردد؛ بنابراین، می‌توان گفت که از منظر قرآن، دین یک باور فکری، ذهنی و اعتقادی است که مبنای هرفتاری است که انسان، قبل از انجام هر عملی، در فکر و ذهنش درباره آن، تصور یا تصدیقی دارد.

✓ هرفردی در موضوع‌های مختلف دنیایی یا آخرتی، ضرورتاً اعتقاد و باوری دارد.

✓ اعتقاد مثبت یا منفی داشتن به چیزی، در هر صورت، یک نوع باور و اعتقاد شناختی است که برای هر انسانی محصل است.

✓ خداوند اسلام را به‌عنوان دین خدا و دین حق معرفی کرده است: «إِنَّ الدِّينَ عِنْدَ اللَّهِ الْإِسْلَامُ» (آل عمران: ۱۹).

✓ حنیف (اعتدال): دین اسلام، بر مبنای دستوراتی برای انسان وضع شده است که آن‌ها، متناسب با نیازهای فطری او بوده و مبتنی بر اعتدال ذاتی اوست.

✓ اسلام، دین جامع و کاملی است که به تمام نیازهای انسان توجه داشته است.

■ ضرورت پیروی از دین حق

✓ دین خدا و شریعت الهی، پاسخ عملی برای ارضاء و اشباع نیازهای ذاتی و درونی انسان‌ها است.

✓ اگر خداوند این مهم‌ترین نیاز انسان را بی‌پاسخ می‌گذاشت، به نوعی در حق انسان، ظلم می‌شد (که محال است).

✓ تنها شریعت خداوند است که این موضوع مهم را می‌تواند برای انسان محقق گرداند.

✓ هدف واحد توسط خداست که انسان‌ها می‌توانند پاداش کارهای خوب خود و یا عقاب کارهای بد خود را دریافت کنند.

■ ویژگی‌های آموزه‌های روان‌شناسی در قرآن

✓ مخاطب این کتاب الهی، انسان است و بی‌شک در راستای پاسخ‌گویی به نیازهای او فرستاده شده است.

✓ قرآن به‌عنوان نور و برهان (محکم) از جانب خدا توصیف شده است.

✓ قرآن را بیانگر همه مسائل موردنیاز (تبیین) و مایه هدایت و رحمت برای مسلمانان دانسته است.

✓ قرآن، کتاب شناخت انسان و برنامه هدایت و کمال اوست.

